

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

УДК 343.9:141.78

DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-336

Сокуренько Валерій Васильович

Національна академія правових наук України

Харків, Україна

Харківський національний університет внутрішніх справ

Харків, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Анотація. *Стаття присвячена характеристиці сучасного стану та перспектив розвитку української кримінології. Вітчизняна кримінологія сформувалась як методологічна транзитивна наука, що за останні тридцять років інтегрувалась в загальноцивілізаційний, ліберально-демократичний контекст і дискурс. Установлено, надано опис та пояснення характеру й ступеню розвитку окремих складових предмету кримінології, зокрема її методології, вчення про злочинність, детермінацію злочинності, особу (особистість) кримінального правопорушника, механізм індивідуальної кримінально протиправної, а також віктимної поведінки, протидії та запобігання злочинності, окремим предметно наскрізним теоріям у межах так званої політичної, економічної кримінології, кримінології правотворчості тощо. Доводиться, що їй досі даються в знаки вади об'єктивістсько-матеріалістичного підходу до вивчення особистості кримінального правопорушника (як системи соціально значущих якостей, а не як екзистенціальної, духовної сутності; примат соціально-діалогічної природи особистості над рефлексивною, трансцендентною її складовими тощо), криміногенної детермінації, розуміння злочинності загалом. Поруч з цим здійснено методологічний прорив, презентовано розмаїття методологічних підходів, принципів, прийомів, концепцій, імплементація в кримінологічний дослідницький інструментарій пізнавальних можливостей феноменології, екзистенціалізму, синергетики, соціального конструктивізму, психоаналізу, trauma studies, психоісторичного підходу, теорії ігор тощо. Запропоновано 10 перспективних та першочергових напрямів кримінологічних досліджень, серед яких: методологія кримінології, кримінологія війни, сучасний російський фашизм, кримінологічне забезпечення перехідного правосуддя, фронтрна злочинність тощо.*

Ключові слова: *кримінологія, предмет, методологія, стан, розвиток, перспективний напрям.*

Valerii V. Sokurenko

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Kharkiv, Ukraine

Kharkiv National University of Internal Affairs,

Kharkiv, Ukraine

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF UKRAINIAN CRIMINOLOGY DEVELOPMENT

Abstract. *The article is devoted to the description of the current state and prospects of the development of Ukrainian criminology. National criminology has been formed as a methodological transitional science that has been integrated into the general civilisation, liberal democratic context and discourse over the past thirty years. It has been determined, described and explained the nature and degree of the development of certain components of the criminology subject matter, in particular, its methodology, the doctrine of crime, determination of crime, personality of a criminal offender, the mechanism of individual criminal and victim behaviour, combating and preventing crime, and specific subject matter theories within the so-called political, economic criminology, criminology of law-making, etc. It has been proved that there are still shortcomings in the objective and materialistic approach to the study of the criminal offender's personality (as a system of socially significant qualities, rather than as an existential, spiritual entity; the primacy of the social and dialogical nature of the personality over its reflective, transcendental components, etc.), criminogenic determination, and understanding of the crime in general. Simultaneously, a methodological breakthrough has been made, and a variety of methodological approaches, principles, techniques, concepts, as well as the implementation of the cognitive capabilities of phenomenology, existentialism, synergetics, social constructivism, psychoanalysis, trauma studies, psychohistorical approach, game theory, etc. have been presented into the criminological research toolkit. 10 promising and priority areas of criminological research have been proposed, including: methodology of criminology, criminology of war, modern Russian fascism, criminological support of transitional justice, frontline crime, etc.*

Key words: *criminology, subject, methodology, state, development, perspective direction.*

ВСТУП

Агресивна війна, розв'язана росією проти України та всього цивілізованого світу, змушує по-новому поглянути на базові засновки людського співжиття, спробувати визначити мотивацію агресора, з'ясувати, чітко визначити, артикулювати підстави, засади консолідації українського суспільства. Як ніколи раніше загребуваними виявилися візії майбутнього, а разом із тим актуалізувалося й уявлення про картографію соціального часу, чи-то пак соціально-часової плюральності, її конфігурацій, можливостей розгортання в ній керованої діяльності, впливати на параметри, стани. Намагання внести ясність у калейдоскоп цих інтелектуальних, екзистенціальних викликів, питань настійно вимагає здійснення деякої ре-

візії, підвести увяну ризику й намітити шляхи подальшого руху. Особливо чутливою до цього виявляється гуманітарна наука загалом і той її сегмент, який відповідає за конструювання пояснювальних моделей масових аберацій, соціально деструктивних практик, злочинності. Мовиться про кримінологію.

У різні часи й не безпідставно кримінології приписувалися різні функції: окрім загальнонаукових (опис, пояснення, прогнозування, перетворення) до політичних. Це й зрозуміло: намагання протидіяти злочинності системно, стратегічно завжди виводить у сферу політики. І саме в цій сфері, як можна помітити неозброєним оком, закладаються найбільш значущі імпульси руху соціальної матерії: від конструктивних, життєствердних й до найбільш руйнівних, власне злочинних, антигуманних, антиприродних. Сучасний російський фашизм, його політична конструкція та дискурсивно-сміслові осердя – наочне тому підтвердження. Відтак і очікування від кримінологічної науки в сучасних умовах відтворення ризоматичних метакомплексів криміногенно-кримінальних загроз є з одного боку сформованими, а з іншого – невизначеними. При тому ця невизначеність зумовлена нерелексивністю самої української кримінології. Як і будь-яка гуманітарна наука, кримінологія є аутогенетичною; здатність ставити питання й висувати наукові гіпотези визначається не тільки зовнішніми обставинами, а й значною мірою самим кримінологічним дискурсом, місцями, де жевріє кримінологічне мислення як особливий тип правового мислення, де зберігається здатність до наукової трансценденції (а справжні відкриття неможливі без виходу за межі феноменологічного досвіду), а не лише до фіксажу та вимірювання. Чи залишилися в Україні такі місця? Якщо так – то де вони, в якому стані та які перспективи відкривають?

Війна як подія граничного значення спонукає до внутрішньо-наукової рефлексії, аби намітити орієнтири, зробити інтелектуальну розмітку майбутнього розвитку доктрини, підкорити їй практику. В цьому полягає *мета статті*, а саме: узагальнити, описати сучасний стан української кримінологічної науки, визначити перспективи її розвитку.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Теоретичною базою дослідження є корпус наукових праць з проблем кримінології за 1991–2023 рр., представлений як монографічними роботами, так і довідковими виданнями, а також науковими статтями, в яких висвітлюються питання загальної частини кримінології й окремі проблеми особливої частини, які, на думку автора, мають загальносвітовий, глобальний контекст та значення, стосуються, зокрема сутності, ґрунти та проявів сучасного російського фашизму. Емпіричною базою для узагальнень й висновків, оцінки стану та значення, перспектив використання наявного теоретичного матеріалу послуговували статистичні зведення МВС, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, про стан злочинності, зареєстрованих кримінальних правопорушень у державі, а також експертні оцінки й особистий, авторський, досвід роботи на посаді

начальника Головного управління Національної поліції в Харківській області у 2019–2020 рр. Методологічна платформа дослідження на філософському рівні поєднує закони й принципи діалектичного детермінізму (закони діалектичного протиріччя, універсального зв'язку, принципи системності, історизму, рівноваги), а також синергетичний підхід, соціальний конструктивізм й феноменологію. Загальнонауковий рівень представлений методами спостереження, порівняння, аналізу, синтезу, неповної індукції, гіпотези, узагальнення. На окремому науковому рівні застосування знайшли методи експертних оцінок (як практичних працівників, зокрема, керівних працівників органів прокуратури, Служби безпеки України, Національної гвардії України, Національної поліції, суддів, так і вчених-кримінологів – досвідчених дослідників з академічного середовища), контент-аналізу повідомлень у медіа, герменевтичний, догматичний метод – при роботі з текстами нормативно-правових актів, програмних документів у сфері протидії злочинності тощо.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Варто визнати, що протягом усього періоду незалежності України вітчизняний правничо-дослідницький «цех» забезпечив неабиякий приріст наукового знання за всіма класичними складовими предмету кримінології. Можна запропонувати певний зріз цього приросту, зафіксувати його у предметній статисті з характеристикою основних, засадничих (*на думку автора*) праць, які сформували «обличчя» сучасної української кримінології.

Передусім звернімо увагу на блоці *кримінологіко-наукознавчих, методологічно орієнтованих робіт*. До них, як видається, варто віднести монографії академіка О. М. Костенка, в яких послідовно та наполегливо відстоюється концепція юснатуралізму в правознавстві загалом та кримінології, зокрема, а саме: «Культура і закон – у протидії злу» (2008) [1], «Соціальний натуралізм. Про соціальну природу та її закони» (2019) [2] та ««Нові очі» для нового часу (про соціальний натуралізм)» (2022) [3]. Зміст цих робіт добре відомий широкому науковому загалові, що звільняє нас від необхідності у його аналізі. Натомість не зайвим буде наголосити на тому, що серед основних їх ідей – специфікація природноправового типу праворозуміння до кримінологічних цілей і задач. У цьому вбачається як безумовно високий потенціал циклу наукових праць О. М. Костенка, так і межа його розкриття, свідоме обмеження методологічного розмаїття в дослідженні кримінологічних проблем парадигмою юснатуралізму, намаганням вивести «невидиму руку природи» на рівень закономірностей суспільного буття, що мають бути пізнані, відкриті та з якими необхідно співвідносити волю до соціально значущої активності, в тому числі й в законотворчому процесі. Як видається вказаний методологічний підхід є теоретично глибоким, спирається на праці М. Гартмана, Г. Гроція, Ш.-Л. Монтеस्क'є та інших класиків і сучасників юснатуралізму, може мати перспективи успішного використання в дослідженнях конструктивіст-

ської природи злочинності, методології кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проєктів, кримінально-правової нормотворчості та інших дотичних напрямках науково-дослідної діяльності.

Поруч з цим, набагато більш широку кримінологічно-методологічну панораму представляє монографічна трилогія професорів О. М. Литвинова й Ю. В. Орлова: «Нариси з кримінології постмодерну» (2019) [4], «Антипостмодерн: кримінологічні етюди» (2020) [5] та «Кримінологія «свого» часу: наукові розвідки» (2021) [6]. Автори цих праць, що презентують наукову кримінологічну школу Харківського національного університету внутрішніх справ, і раніше привертали увагу академічної спільноти до постмодерністського ракурсу кримінологічного аналізу й не в останню чергу інтелектуально-провокативним характером, що спонукає живий розум і дух до руху, мислення, перетворення. Водночас саме остання з характерної трилогії монографія, що відсилає до задач осучаснення (зі всіма відтінками цього багатогранного терміну) науки, виявилася найбільш неординарною та різко відмінною для існуючого в нашій державі кримінологічного дискурсу, характеру й напряму кримінологічного мислення, зрештою – масштабу претензійності у сфері кримінально-превентивної практики.

Так, читаються, сприймаються зазначені монографії вельми непросто. Але крізь складність багаторівневих, різноспрямованих, мережевих смислових заплотів зрештою пробивається цілісність концепції, характерний авторський задум. У чому ж, власне, останній полягав і чи вдалося його розкрити, реалізувати? Як видається, прагнення авторів було сфокусоване довкола проблематики соціально-часових вимірів буття та їх проєкції на кримінологічну предметну площину зі всіма її складниками (злочинність, криміногенна детермінація, особистість кримінального правопорушника тощо). Водночас проєкція ця виявилася нелінійною, а сформована траєкторіями різних методологічних підходів. В результаті запропоновано незвичну гносеологічну панораму, в якій на компліментарних засадах поєднується сценарний, системний, мережевий, ситуаційний, екзистенціальний, дискурсивно-перцептивний, ризоматичний, а також психоісторичний, психоаналітичний (в тому числі й *trauma studies*) підходи, елементи теорії ігор, хаосу, кримінофутурології, синергетичної парадигми. Колосальне за обсягами охоплення наукової традиції дослідження не тільки описує складові цієї традиції, а й пред'являє шляхи її осучаснення, пристосування до реалій соціальної сингулярності, фронтірності, контури яких в тому числі проглядаються й крізь дискурс війни росії проти України. Застосована метамашинерія кримінологічного мислення, відтак, репрезентує розлогий інструментарій сприйняття природи, вивчення проявів, детермінант злочинності у вимірах сучасного світу, міжвимірному просторі соціокультурних конвенцій, аномії.

Звертає на себе увагу те, що фактично вперше в українській кримінології представлено науково обґрунтовану, системну концепцію множинності кримінологічного мислення, застосування якої як у дослідницькій, так і кримінально-превентив-

ній (правотворчій, правозастосовній) практиці характеризується високим перетворюючим потенціалом та здатністю вивести вітчизняну політику у сфері протидії злочинності на якісно новий стратегічний рівень. Не в останню чергу це дозволило авторам вести мову про кіч криміналізації суспільно небезпечних діянь, про неадекватне використання цього елементу в механізмі протидії злочинності, що бачиться в межах більш широкого феномену соціального неадеквату. Його осмислення не може відбутися зсередини самого неадеквату. Вихід за його межі, трансценденція, вимагає граничних й позамежних інтелектуальних зусиль. Віднайдення, опис і пояснення їх джерел, форм й способів проявлення, спрямування, застосування – вагоме й значуще для вітчизняної криминології досягнення професорів О. М. Литвинова та Ю. В. Орлова. Теоретичні викладки ґрунтуються на вагомій емпіричній базі, географія якої не обмежується територією України, а сягає геополітично регіонального та глобального рівня уселюдства. Так само вражаючою є і літературна джерельна база дослідження, в якій автори з невимушеною легкістю та оригінальністю поєднують твори філософів-екзистенціалістів, конструктивістів, постмодерністів, діалектиків, фізиків-термодинаміків, психоаналітиків, юристів, соціологів, психологів, а також всесвітньо відомих геніїв художнього, мистецького споглядання дійсності. Подібна комбінаторика методів пізнання, від наукового, філософського й до мистецького (хіба що без містичного) вимагає від адресатів цих монографічних робіт, наукової спільноти, практиків правоохоронної і судової систем, політиків, публічних менеджерів, відповідної наукової підготовки. Але через запропоноване ускладнення пролягає шлях до ефективності й до розвитку криминологічної науки. Не можна досягати значних успіхів будь-де шляхом спрощення. Саме тому вказана трилогія не стільки сформувала відповіді й настанови у сфері сучасної методології криминологічних досліджень, скільки продемонструвала можливість, задала деякі гносеологічні рамки, проклала множинну пізнавальну розмітку, сформувала орієнтацію на методологічний плюралізм, визначила його культури, зміст. І це є вагомим досягненням сучасної української криминології.

Не менш значущими є розробки *феномену злочинності* як такої і дотичної до неї *проблематики криминогенного потенціалу*. Фундаментальне значення в цьому аспекті мають праці В. С. Батиргарєєвої, В. В. Голіни, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, В. М. Поповича в яких розвивається інституціональний, діяльнісний, конструктивістський, дискурсивний підходи до визначення злочинності й криминогенного потенціалу [7; 8; 9; 10; 11 та ін.]. Як наслідок сучасна українська криминологія послуговується складним розумінням злочинності, що на противагу спрощеному статистичному підходу, узвичаєному у радянській криминологічній традиції, формує пізнавальну багатовимірність цього феномену як інституціоналізованого, дискурсивного різновиду соціальної практики.

У цьому контексті звертає на себе увагу й розроблена Ю. В. Орловим матриця криминолого-екзистенціального аналізу, що є спробою структурування та по-

глиблення уявлень про буття злочинності визначених вимірах людських переживань, що включають не лише мислення, а й афекції. Мотиви і мотивація кримінально протиправної поведінки при застосуванні екзистенціального аналізу постають більш багатогранними, глибинними особистісними феноменами, що принципово не зводяться до відображення зовнішніх умов життєдіяльності, особистісної проекції суспільних протиріч. У зв'язку з цим для виявлення дійсного змісту суб'єктивних факторів злочину екзистенціальний аналіз на окремому науковому рівні спирається на методи і підходи психоаналізу, трансперсональної психології (С. Гроф), теорії травми (Й. Брейер, З. Фрейд) й колективного безсвідомого (К. Г. Юнг). Актуалізуються проблеми дослідження колективної травми (*trauma studies*), що мислиться як специфічна, умовно сукупна, спільна екзистенція індивідів, з властивостями міжпоколінної ретрансляції й джерела соціальних страхів, істерії, неврозів нав'язливих станів [12, с. 104].

Поруч з напрацюваннями фундаментального характеру, що апелюють до пошуку сутності злочинності, не можна також не відзначити й систематичні аналітико-прикладні праці фахівців Державного науково-дослідного інституту МВС України, зокрема М. Г. Вербенського, О. Г. Кулика, І. В. Наумової та ін., в яких представлено аналіз стану та тенденцій відтворення кримінальної ситуації в Україні [13]. Завдяки цим роботам у дослідників є можливість оперувати інформаційними моделями злочинності, вибудовуваними на основі створюваних у вказаних працях аналітичних продуктів. Важливим їх методолого-інтерпретаційним підґрунтям виявляються напрацювання у сфері так званої «регіональної кримінології», що репрезентують дослідження регіональних особливостей відтворення злочинності в Україні. Основна праця цього напрямку – монографія А. М. Бабенка «Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір» (2014) [14]. У цьому ж руслі кримінологічного аналізу злочинності варто відмітити й розробки Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, зокрема професора М. В. Корчевського, що втілились в інтерактивному довіднику «Протидія злочинності в Україні», який функціонує як веб-застосунок з широкими можливостями візуалізації кримінологічних моделей злочинності.

Певна річ, будь-які дослідження злочинності не можуть відбуватися без оцінки адекватності формованих інформаційних моделей з урахуванням фактору латентності. І в цьому напрямі українська кримінологія також забезпечила достатнє теоретичне, науково-методичне підґрунтя, осердям якого, на нашу думку є монографія В. Ф. Оболенцева «Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження» (2012) [15], а також низка наукових статей В. В. Голіни, О. Г. Кулика, І. П. Рущенка.

Детермінація злочинності є наступною за логікою викладу складовою предмету кримінології. І ця складова, прийнято вважати, є центральною для всього процесу кримінологічного пізнання, єднальною ланкою між описовою та практи-

ко-перетворювальною функціями науки про злочинність. Попри це більш ніж тридцятирічний період розвитку вітчизняної кримінології не позначився створення оригінальної, завершеної, «повновісної» теорії детермінації злочинності. Йдеться про окрему фундаментальну кримінологічну теорію, а не пояснення причин, умов, інших факторів окремих різновидів злочинності методом встановлення об'єктивних констеляцій. Окремі спроби створення ґрунтовної, на рівні загальної частини кримінології, теорії відображені у циклі наукових статей Ю. В. Орлова, присвячених засновкам та основним ідеям дискурсивно-комунікативної теорії детермінації злочинності [11; 16; 17; 18 та ін.]. Основна увага дослідника фокусується на впливі дискурсу, дискурсивних просторів на відтворення (характер, інтенсивність) кримінальної активності. Втім, повторимось, попри цікавість та перспективність цих напрацювань вони все ж поки не можуть розглядатися як завершена теорія та ще мають набути подальшого свого розвитку. Решта дослідницького простору представлена комбінаторикою різних підходів, концепцій детермінації злочинності, розроблених ще минулого століття в межах соціологічного, психологічного, біологічного, економічного напрямів кримінологічної теорії.

Але це, власне, не суто українська проблема. Це загалом проблема світової кримінології, яка, вочевидь, узалежнена від суміжних розробок у сфері соціології, психології, політології, економіки та міждисциплінарних розвідок. Криза гуманітарного знання не може не відобразитися й на кризі кримінології.

Як ідентичний описаному можна охарактеризувати й стан розвитку *кримінологічного вчення про особу (особистість) кримінального правопорушника*. Жодної фундаментальної, монографічної наукової роботи за весь період незалежності України. Так, тема надскладна, адже особистість, за влучним зауваженням М. О. Бердяєва, ширша, глибша за суспільство, мікрокосм. Особистість, людина не починається і не завершується у біографічному вимірі, вона звідкись і вона кудись; вона істота недосяжного горизонту [19, с. 16]. Так, дослідження в цьому просторі вимагає предикатного вивірення методології, що почасти на межі, а то й поза науковим світоглядом й способом пізнання (релігійним, мистецьким, трансцендентним, містичним тощо). Однак навіть виводячи за межі фундаментальні проблеми особистості кримінального правопорушника, відповідної кримінологічної типології, не можна не помітити й того, що протягом останніх 15–20 років навіть на рівні окремих монографічних, зокрема й дисертаційних робіт дослідження особистості проводяться вельми поверхнево, фрагментарно, без належного емпіричного занурення, які б передбачали польові дослідження на базах виправних колоній з розлогом методичним інструментарієм, індивідуальним, а також груповим, типовим кримінологічним профілюванням. Чи не останніми працями загальноторетичного характеру й значення з цієї проблематики лишається роботи А. Ф. Зелінського [20], І. М. Даньшина [21] та О. М. Костенка [22]. Як видається, цей сегмент предмету вітчизняної кримінології залишається чи не найбільш проблематичним, малодослідженим.

Набагато більш розробленим з теоретичної точки зору лишається *механізм індивідуальної кримінальної протиправної поведінки*. Численними й значущими є роботи В. В. Голіни, О. М. Джужи, А. О. Джужи, А. П. Закалюка, О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, В. О. Тулякова й деяких ін. учених, присвячені загальній концепції, структурі механізму окремого кримінального правопорушення, мотивам й мотивації кримінально протиправної, а також віктимної поведінки [23; 24; 25 та ін.]. Серед останніх досліджень, у тому числі корисних і в контексті аналізу та подолання негативних наслідків війни, є праці [26; 27], присвячені впливу ресентименту, а також досвіду травматизації на криміналізацію особистості й генезу кримінально протиправної поведінки. У той же час прогальною предметною зоною лишається вчення про криміногенну ситуацію, її значення, типи, характер впливу на весь механізм кримінальної поведінки. Здебільшого вітчизняні дослідники послуговуються здобутками американської, нідерландської кримінології та соціальної психології (зокрема, теорії «розбитих вікон» (Дж. Уілсон, Дж. Келлінг), «ефекту свідка» (Б. Дарлі, Б. Латане), експерименти С. Мілгрема та Ф. Зімбардо тощо).

Грунтовно розробленою, на нашу думку, є вітчизняна *загальна теорія протидії та запобігання злочинності*. Найбільш значущими, визначальними для української кримінологічної доктрини є загальнотеоретичні праці В. В. Голіни, І. М. Даньшина, А. П. Закалюка, О. М. Литвинова, в яких розвивається ідея, розгортається концепція протидії злочинності, об'єкту запобіжного впливу, формується модель соціально-правового механізму антикримінальної діяльності. Дотичними до них є фундаментальні роботи з питань кримінологічного стратегування, програмування, планування протидії злочинності (О. М. Бандурка, В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, О. М. Литвинов, О. О. Титаренко та ін.), кримінологічної політики держави (В. В. Василевич, В. В. Голіна, Є. Л. Стрельцов, П. Л. Фріс та ін.) [21; 28; 29; 30; 31 та ін.].

Високою строкатістю вирізняється сформований доробок *з питань особливої частини кримінології*. Він хоча й є актуальним, затребуваним практикою, однак його значення для розвитку науки як такої є обмеженим. Дослідження цього роду фактично репрезентують аналітичні обробки статистичних даних, результатів судової практики, інших емпіричних джерел кримінологічної інформації. З концептуальної точки зору гносеологічний потенціал таких досліджень невисокий. Утім вони, вочевидь, мають (скоріше можуть мати) прикладне значення. Попри це істотним, вражаючим лишається розрив між доктриною й практикою протидії злочинності. Остання, на жаль, стає все менш наукоємним процесом.

Але не тільки вказаний розрив характеризує особливість стану розвитку особливої частини сучасної української кримінології. Власне сама ця частина з цілком очевидних причин узалежнена від концептуальних розробок загальної частини. Її утримання цієї внутрішньо-системної єдності ще один виклик для вітчизняної доктрини й практики наукових досліджень. Наразі ж доречною видається алегорія,

якою скористався Я. Грицак у своїй широковідомій історично-філософській праці «Подолати минуле: глобальна історія України», зауваживши, що у сучасній історичній науці телескоп як інструмент спостереження минулого поступився місцем мікроскопу [32, с. 18]. Кримінологічна наука значною мірою так само зробила вибір на користь умовного «мікроскопу»: дослідження з проблем особливої частини характеризуються надмірним емпіризмом і браком концептуалізму; неутилітарне програє «замовленню».

Предметно наскрізними є окремі кримінологічні теорії. В їх структурі фактурно виділяється три блоки: інституціональна кримінологія (В. М. Дрьомін, В. М. Попович та ін.), кримінологія правотворчості (А. П. Закалюк, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін.) та політична кримінологія (О. М. Бандурка, Н. А. Зелінська, Г. В. Маляр, Ю. В. Орлов та ін.). Структура цих теорій представлена всіма складовими загальної частини кримінології з відповідними цільовими специфікаціями. Застосування ж відповідних розробок виявляється можливим та перспективним для будь-якої без виключення кримінологічної проблеми.

Нарешті, не можна не згадати й двотомник *Великої Української кримінологічної енциклопедії* (2021), виданого до 30-річчя незалежності України [33; 34]. Енциклопедія стала спробою підвести деякі підсумки розвитку кримінологічної науки в Україні. Однак енциклопедичний формат викладу матеріалу зі зрозумілих причин не дає змоги сформувати цілісне уявлення. Проте слід відмітити й те, що алфавітна споротичність презентації зрізу вітчизняної кримінології явно сусидить із концептуальним новаторством (фронтирна злочинність, ресентимент, *trauma studies*, призонізація, час злочинності, психоаналіз, екзистенціалізм в кримінології тощо), що підкреслює прагнення авторів, укладачів цього видання продемонструвати устремління кримінологічної науки в майбутнє, її «живий», динамічний характер. І це значною мірою вдалося. Кожен вдумливий читач цієї енциклопедії неодмінно віднайде для себе розуміння того, які виклики стоять перед української кримінологією й які її устремління, багатовекторні орієнтації.

Таким чином, зауважимо, що ступінь розвитку української кримінології є значним, характеризується наявністю і фундаментальних досліджень, що відіграватимуть роль для розвитку науки на десятиліття вперед, і прикладних, часова перспектива використання яких є дещо скромнішою, однак їх вплив на поточну криміногенну обстановку має високий потенціал. Певна річ, згаданими вище науковими працями жодною мірою не обмежується та їх палітра, що є значущою, корисною та репрезентативною для української кримінології. Втім, як видається, саме вказаними працями можуть бути визначені маркери, функціональні вузли в структурі наявного кримінологічного знання, дискурсивно-сміслові зони яких насичені й іншими роботами, що деталізують, поглиблюють позначені предметні поля, але концептуально перебувають у їх межах. Вони ж, у поєднанні з аналізом та прогнозом поточної й імовірно майбутньої кримінологічної обстановки, ви-

являють затребувані, перспективні напрями подальшого розвитку кримінологічної доктрини. Основні з них, на нашу думку, можуть бути оформлені у 10 пунктів:

1. *Розробка сучасної методології кримінології.* Методологія є способом наукової орієнтації, інтелектуальної ферментації дослідження, пошуку, опису, інтерпретації фактологічної інформації. Без упорядкування методології кримінології подальший її розвиток в сучасних умовах цивілізаційних зіткнень загрожує залишитись на рівні вульгарного емпіризму. Переконані, ця тема має бути визначена як одна з ключових, стратегічно важливих на наступні 10 років у плані роботи Координаційного бюро з проблем кримінології Національної академії правових наук України. Зрозуміла річ, що цей напрям наукової роботи тісно пов'язаних з більш масштабним – методологія правничих досліджень. Однак, разом з тим, не помилилось, вважаємо, якщо стверджуватимемо, що при збереженні очевидних та беззаперечних зв'язків з останньою, методологія кримінології тримається дещо автономно, у гносеологічному розумінні. Це пов'язано з практично обумовленими потребами у формуванні міждисциплінарних семіотичних, смислових та власне методологічних мостів; налагодження єднальної матерії між філософією, соціологією, статистикою, психологією, психіатрією, *trauma studies*, іншими галузями та сферами знання, специфікація здобутків останніх під власну предметну і цільову базу. Тому є потреба в усуненні методологічної розгубленості сучасних дослідників-кримінологів, в упорядкування плуральності концептуальних підходів, способів осмислення проблем злочинності й окремих кримінальних правопорушень, їх детермінації. На переосмислення, критику та/або компліментування в кримінологічній площині очікує діалектичний матеріалізм, ідеалістична діалектика, конструктивізм й екзистенціалізм (зокрема, в контексті проблем психоісторичних воєн, перспектив соціальної сингулярності), синергетика та феноменологія, психоаналіз й теорія ігор тощо. Наразі оперування потенціалом вказаних парадигм часто є довільним, неадекватним. Орієнтування на роботу над цією фундаментальною темою в подальшому, при успішній реалізації дослідницьких проєктів, дасть поштовх численним напрямам наукових розробок як із загальної (зокрема, детермінації злочинності, особистості кримінального правопорушника, протидії злочинності та запобігання кримінальним правопорушенням), так і особливої частини кримінології.

2. *Кримінологія війни як виклик, що стоїть перед Україною з 2014 р. й досі інституційно не оформлений у структурі наукових шкіл, не виділений в перспективний комплексний напрям кримінологічного осмислення проблем війни.* Кримінологія війни ширша за політичну кримінологію, які віднайшла значного розвитку в нашій державі. Вивчення війни з кримінологічної перспективи спонукає до виходу за межі міжнародно-правового концепту «збройний конфлікт» до меж війни як широкого соціально-правового, культурно-психологічного, енергетичного феномену пролонгованої дії. Він виявляється багаточленним. Лише при першому погляді в його складі можна виділити проблеми: 1) воєнно-агресивної

злочинності: планування, розв'язування та ведення агресивної війни, насильницькі воєнні злочини (окремо проти комабатантів, окремо – проти некомбатантів; хто згадає жакіття Бучі, Ірпеня, Ізюма, інших міст – мусить визнати те, що кримінологія й досі не пояснила причини нелюдської (або надто людської) агресії, насильства проти цивільних, проти українців) злочини проти людяності, геноцид; 2) урбіцид як стратегія ведення війни, що проявляється у цілеспрямованій руйнації міст, населених пунктів як осередків збереження та відтворення української ідентичності, культурних просторів (з артефактами та інститутами соціальної пам'яті, зокрема закладами освіти) й просторів життя (в тому числі, які включають заклади охорони здоров'я); 3) жертви війни: визначення, перелік, види, характер віктимізації тощо; 4) ресентимент і постпам'ять як виклики повоєнної відбудови; 5) злочини на ґрунті ненависті, пов'язані з війною тощо.

3. *Сучасний російський фашизм*: опис, пояснення його сутності, проявів, детермінаційного комплексу. Це – вельми складний, комплексний політико-правовий, соціально-психологічний феномен з розлогим факторним підґрунтям, етіологією розвитку, динамічним станом, для якого характерне «перевизначення зла» (Х. Арендт), віддзеркалення соціальної реальності, широкі ефекти дегуманізації, містифікації, мілітаризації, квазіідеологічності, травматичності. Перелік ознак та параметрів стану сучасного російського фашизму можна й далі перелічувати з тією чи іншою мірою конкретності та обґрунтованості. Водночас ясно одне: без з'ясування природи цього феномену неможливо уявити стратегію формування національної, в тому числі й кримінологічної безпеки України, зниження масової політико-культурної віктимності Українського народу на більш менш тривалу перспективу. Так само неможливим буде й ефективний поствоєнний транзит України, адже зберігатимуться невідомими, неявними системні, фундаментальні загрози національній безпеці й майбутнім поколінням Українців.

4. *Дослідження фронтірної злочинності* виявляється дотичним до проблематики сучасного російського фашизму та покликане виявити, надати науковий опис внутрішнім протиріччям українського суспільства, визначити наявні в ньому фронтири та їх криміногенні ефекти, способи пригнічення, зниження криміногенності. Наразі ця проблема лише позначена в окремих, уже згадуваних у цій статті, наукових роботах. Натомість саме від її розробки залежить успішність, кримінологічна безпечність повоєнного транзиту, реінтеграції деокупованих територій, реалізації концепції перехідного правосуддя.

5. *Кримінологічне забезпечення перехідного правосуддя в Україні* є одним з перспективних викликів, пов'язаних з установкою на відновлення державного суверенітету України в межах міжнародно визнаного кордону, тобто меж України станом на 24 серпня 1991 р. Перехідне правосуддя, як відомо, реалізується у чотирьох взаємопов'язаних напрямках: справедлива юстиція (зокрема, кримінальна), компенсації, сатисфакції жертвам конфлікту, встановлення історичної правди та інституційні реформи, спрямовані на унеможливлення конфлікту. Кожен із цих

напрямів має бути вмонтований у загальну концепцію, якої, наразі, не існує в завершеному вигляді. Крім того кожен з них має бути забезпечений кримінологічним обґрунтуванням, передбачати заходи зниження криміногенності конкретних заходів і їх напрямів. Найбільш проблематичним в цьому контексті видається такий напрям, як встановлення історичної правди у світі постправди та на тілі травмованого суспільства (суспільств). Як слушно з цього приводу стверджує Дж. Ді Джовані, війни можуть закінчуватись дуже погано – як у Боснії, Афганістані чи Іраку, коли після завершення конфлікту суспільство продовжує руйнуватись. А іноді після війни сторони конфлікту зцілюються – і це хороше закінчення. Бо насправді час після війни не менш важливий, ніж сама війна. Це той час, коли травму, яку пережило суспільство, треба подолати. Якщо цього не зробити, мине 20 чи 30 років, і конфлікт запалає з новою силою [35].

6. *Маргіналізація та прекарізація* населення в умовах суспільств Постмодерну та в контексті війни і повоєнного транзиту. І якщо тема маргіналізації та її впливу на детермінацію злочинності в кримінології якщо не досліджуються повноцінно, то принаймні позначається, у загальних рисах окреслюється, то прекарізація специфіковано ще не потрапляла до фокусу уваги вітчизняних кримінологів. Про цю проблему лише побіжно згадується в деяких публікаціях. Водночас саме прекаріат небезпідставно визначається Г. Стендінгом умовним новим небезпечним класом [36]. Йдеться про соціальний прошарок, що складається зі стрімко зростаючої кількості людей, які не мають усталених та визначених траєкторій особистісного та інституціонального розвитку, часто змінюють місця роботи, не мають перспектив кар'єрного зростання та пов'язаних з цим фінансових і соціальних можливостей, що підважує сенсу їхнього життя. Г. Стендінг небезпідставно стверджує, що цей прошарок породжує нестабільність у суспільстві. Хоча було б неправильно характеризувати членів прекаріату як жертв, багато хто розчарований і злий. Прекаріат небезпечний, тому що він внутрішньо розділений, що призводить до знуцання над вразливими групами людей. Прекаріат складає середовище рекрутингу екстремістів, становить соціальне підґрунтя для бунтів, що видяється особливо небезпечним у транзитивний період, на етапі повоєнного відновлення функціоналу демократичного політичного режиму. Тож стан, параметри, тенденції розвитку прекаріату в Україні, у Європейському Союзі та в цілому у світі має стати предметом ґрунтовних кримінологічних досліджень.

7. *Цифрова кримінологія*, що орієнтуватиметься на ризиках виникнення та закономірностях розвитку цифрової диктатури урядів, криміногенних ефектів цих тенденцій, їх запобігання, припинення. Правий, вважаємо, Ю. Харарі, коли задається питанням «Кому ж належить інформація про мене?» і намагається висувати деякі перестороги: в даний час більшістю даних володіють корпорації, і людей це турбує. Але якщо уповноважити уряд націоналізувати інформацію, це призведе до цифрової диктатури. Більшість людей взагалі не усвідомлюють,

що на кону. Коли у нас будуть алгоритми, здатні розуміти людей краще, ніж вони самі, вони зможуть передбачати людські бажання, маніпулювати емоціями і навіть приймати рішення. Брак обережності зумовить епоху цифрової диктатури [37]. Певна річ, найбільші ризики тут пов'язуються з поєднанням декількох тенденцій: розвитку біотехнологій, нейробіології та інформаційно-комунікаційних технологій на фоні переформатування загальносвітового порядку, посилення популістських та правих політичних рухів в контексті актуалізації запиту на безпеку від терористичних, інших кримінальних, а також військових, ядерних, кліматичних, демографічних, фінансових загроз і криз практично на всіх континентах, у глобальному масштабі. В таких умовах концентрація інформації у вузьких колах власників біоінформаційних технологій криє в собі загрозу колосальної, досі не баченої в історії диференціації людства не за критерієм ролі у виробничих відносинах, а афілійованості з власниками біотехнологій. Питання еugenіки постають з новою силою та у новітньому ракурсі. Людство ще ніколи у своїй історії й близько не було в подібних умовах, які серед іншого неодмінно будуть пов'язані з ревізією класичного гуманітарного знання, зміною політекономічних, правничих парадигм. Цілком зрозуміло, що цей процес не буде безконфліктним. Він супроводжуватиметься сплеском злочинності й численними ризиками тоталітаризації політичних режимів, порушенням фундаментальних гуманістичних надбань Просвітництва, лібералізму. Коли й якщо коли нові «Темні віки» будуть – вони будуть високотехнологічними. Переривання цього тренду, запобігання пов'язаним з ним негативним явищам – одне з найскладніших завдань усіх гуманітарних, соціальних наук (наук про дух), у тому числі й кримінології.

Окремо в цьому контексті наголосимо на потребі в активізації дослідження можливостей використання технології штучного інтелекту для вирішення задач кримінологічного прогнозування (зокрема індивідуального прогнозу можливостей вчинення повторного, рецидивного кримінального правопорушення в межах функціонування досудової пробації).

8. *Подальший розвиток кримінології правотворчості*, зокрема поглиблення досліджень теоретичних засад нормативно-правової детермінації злочинності як гносеологічного базису для провадження кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проєктів. Визначення системи критеріїв кримінологічної ефективності правового регулювання, розгортання на їх основі кримінологічного моніторингу. На окреме дослідження очікує розробка проблем ефективності кримінально-правового регулювання взагалі та його кримінологічної ефективності, зокрема. До виділення цього напрямку кримінологічних досліджень у числі гостро актуальних та перспективних спонукає серед іншого й п. 2.8 Розділу II Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023), відповідно до якого передбачено забезпечення обов'язкового провадження кримінологічної експертизи проєктів законів про внесення змін до кри-

мінального, кримінального процесуального та суміжного законодавства України [38].

9. *Кримінологічне забезпечення моделі формування цивільного ринку вогнепальної зброї.* Проблема встановлення контролю над обігом вогнепальної зброї особливо гостро постала у зв'язку із заходами відсічі збройній агресії російської федерації, веденням активних бойових дій, масового потраплянням до рук населення бойових зразків вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, а також вибухових пристроїв. Водночас доводиться констатувати, що наразі не сформовано єдиного стратегічного підходу до механізму встановлення контролю над обігом такої вогнепальної зброї, оптимальних способів поєднання репресивних та нерепресивних методів впливу на громадян з урахуванням поточної та перспективної безпекової ситуації. Але не можна заперечувати того, що в контексті реалізації концепції перехідного правосуддя «фактор зброї» становитиме одну з найбільш серйозних загроз ефективному та мирному повоєнному транзиту, переходу до життя в умовах мирного часу.

10. Нарешті, можливо фіналізуючою в логічному значенні, але не за переліком має стати *розробка науково обґрунтованої загальнодержавної, інтегрованої в європейський кримінологічний простір стратегії протидії злочинності.* В цьому контексті справедливими і такими, що й досі не втратили своєї актуальності слід виділити зауваги, висловлені академіком А. П. Закалюком у третьому томі його курсу сучасної кримінології: «Сучасна українська держава... поки що не виконує політико-стратегічної функції щодо протидії злочинності. Не визначені українською державою такого змісту політика і стратегія» [39, с. 275–276].

Так, можна говорити про вже згадуваний Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [38]. Але, по-перше, лише той план може бути поійменованим як стратегічний, який прийнятий на виконання, на реалізацію стратегії. При цьому, виходячи з логіки управління, що розгортається у послідовності «стратегування (разом з концептуалізацією) – програмування – планування». Не складе надмірних труднощів з'ясувати, що відповідних кримінологічних стратегій та програм (комплексного характеру) немає. Тож і підстави вважатися стратегічним, на нашу думку, також немає. Можна, звісно, припустити, що така стратегія сформована й лише з огляду на воєнний стан не оприлюднюється та не набуває нормативно-правової форми. І це було б добре. Проте в такому випадку виконавці лишається не обізнаними про неї, позбавленими цілісного уявлення про характер діяльності, стратегічні цілі (перелічені у Комплексному стратегічному плані стратегічні пріоритети, з огляду на їх зміст, не можуть, на жаль, вважатися стратегічними). По-друге, вказаний план хоча й є важливим, попри всі його недоліки, втім не охоплює в достатній мірі всіх аспектів протидії злочинності, а стосується, як власне це випливає і з його назви, лише реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України.

Отже, є потреба в прийнятті загальнодержавної стратегії протидії злочинності. Але цьому має передувати доктринальна її розробка. Наявні ж підходи, рекомендації, що сформовані теорією кримінології й націлені на забезпечення, здійснення кримінологічного стратегування лишаються неспецифікованими до виликів війни. Вказана стратегія неодмінно має включати в себе блоки протидії злочинності на деокупованих територіях, розгортання практики перехідного правосуддя, руйнації детермінаційного комплексу фронтірної злочинності, зниження інтенсивності відтворення кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, встановлення контролю над обігом вогнепальної зброї та боеприпасів, кримінологічного забезпечення деолігархізації в умовах війни та постконфліктного транзиту тощо. З функціональної точки зору це передбачає синхронізацію на якісно іншому, раніше не відомому Україні рівні діяльності правоохоронних органів з громадськістю, волонтерським рухом, міжнародними організаціями, в тому числі судовими, кримінальної юрисдикції, правоохоронними органами інших країн тощо. Переконалий, саме сьогодні, без зволікань, на виконання цих завдань мають бути зорієнтовані носії інтелектуального потенціалу нації, фахівці-кримінологи провідних науково-дослідних установ, закладів вищої освіти, центральних та місцевих органів виконавчої влади, всіх без виключення правоохоронних органів, представників громадськості (зокрема, Кримінологічної асоціації України, Всеукраїнської асоціації кримінального права, Української Гельсінської спілки з прав людини, Харківської правозахисної групи та ін.). Відсутність стратегічного підходу при виході зі стану війни криє в собі значні криміногенні ризики, аж до новітніх загроз національній безпеці. І на їх блокування вже зараз має працювати вітчизняна кримінологічна наука.

ВИСНОВКИ

«Українська кримінологія» – категорія умовна. Наука є або інтернаціональною, наднаціональною, індиферентною щодо феноменів нації, держави, або вона не є наукою. Водночас справедливо говорити про адаптивність, специфікованість гуманітарної науки, зокрема й кримінології до локальних запитів її розвитку. Саме у такому ключі, тобто при утриманні загальноцивілізаційного контексту, допустимо і є сенс говорити про українську кримінологію. Такою вона наразі й є: вмонтованою в загальноцивілізаційний, ліберально-демократичний дискурс, але із власними предметними, методологічно-орієнтаційними особливостями. Зважаючи на спадковість, наступність у розвитку будь-якої науки (хоча й із беззаперечним впливом інтелектуально-пасіонарних спалахів, раціонально не пояснюваних сплесків творчості), кримінологія в незалежній Україні формується під впливом радянської кримінології. Подолання методологічно-світоглядних цензових бар'єрів та вихід у простір свободи творчої реалізації не відбувався гладко й моментно. Й досі даються в знаки об'єктивістсько-матеріалістичні підходи до вивчення особистості кримінального правопорушника (як системи соціально значущих якостей,

а не як екзистенціальної, духовної сутності; примат соціально-діалогічної природи особистості над рефлексивною, трансцендентною її складовими тощо), криміногенної детермінації, розуміння злочинності загалом. Поруч з цим варто визнати й істотний методологічний прорив, здійснений за період незалежності, результуючою якого стала презентація розмаїття методологічних підходів, принципів, прийомів, концепцій, імплементація в кримінологічний дослідницький інструментарій пізнавальних можливостей феноменології, екзистенціалізму, синергетики, соціального конструктивізму, психоаналізу, *trauma studies*, психоісторичного підходу, теорії ігор тощо. Загалом слід визнати, що всі без винятку компоненти предмету науки кримінології отримали самостійний і досить значний розвиток за 32-річний період незалежності нашої держави. Але життя раз-по-раз ставить нові й складно прогнозовані виклики, що вимагають інтелектуального реагування. У цій статті ми зробили спробу виділити 10 перспективних та першочергових напрямів кримінологічних досліджень, серед яких кримінологія війни, сучасний російський фашизм, перехідне правосуддя й низка інших. Зрозуміла річ, указаний перелік не претендує ані на вичерпність, ані на конкуренцію в ієрархії важливості, актуальності кримінологічних проблем; він репрезентує авторське бачення кримінологічної кон'юнктури та потреби у подальшому розвитку науки як відповіді на потреби життя. Тому висловлені судження варто сприймати не як аксіоматику, а радше як запрошення до дискусії. Власне, саме дискусія є чи не найнадійнішим критерієм розвитку науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу. Київ : Атіка, 2008. 351 с.
- [2] Костенко О. М. Соціальний натуралізм. Про соціальну природу та її закони. Івано-Франківськ : Петраш К. Т., 2019. 72 с.
- [3] Костенко О. М. «Нові очі» для нового часу (про соціальний натуралізм). Луцьк : Терен, 2022. 128 с.
- [4] Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків : Право, 2019. 278 с.
- [5] Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Антипостмодерн: кримінологічні етюди. Харків : Право, 2020. 280 с.
- [6] Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Кримінологія «свого» часу: наукові розвідки. Харків : Право, 2021. 316 с.
- [7] Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2009. 616 с.
- [8] Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія. Ірпінь : НВЦ АДПСУ, 2001. 524 с.
- [9] Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

- [10] Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Харків : Гімназія, 2003. 352 с.
- [11] Орлов Ю. В. Дискурсивний простір злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. №1 (18). С. 126–136.
- [12] Орлов Ю. В. Модуси буття злочинності: матриця кримінологічно-екзистенціального аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. №1 (24). С. 85–105.
- [13] Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / авт. кол. М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.
- [14] Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
- [15] Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Харків : Вид. ФОП Віленський Л. М., 2012. 119 с.
- [16] Орлов Ю. В. Дискурсивно-комунікативна теорія детермінації злочинності: концептуальні засади формування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. №3 (17). С. 23–32.
- [17] Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. №2 (19). С. 176–184.
- [18] Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності (закінчення статті). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. №1 (20). С.99–107.
- [19] Зелінський А. Як військові капелани допомагають воїнам на фронті залишатися людьми. *Колесо життя*. 2023. №144. С. 14–17.
- [20] Зелинский А. Ф. Криминальная психология : научно-практическое издание. Киев : Юринком Интер, 1999. 240 с.
- [21] Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии : монография. Харьков : Прапор, 2005. 224 с.
- [22] Костенко О. М. Соціопатична особа і концепція ексцесу у кримінології. *Часопис Київського університету права*. 2008. №4. С. 196–200.
- [23] Джу́жа А. О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 416 с.
- [24] Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.
- [25] Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) : монография. Одесса, 2000. 336 с.
- [26] Орлов Ю. В. Ресентимент: шлях від жертвовності до злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. №1 (22). С. 140–151.
- [27] Орлов Ю. В. *Trauma studies* у фокусі кримінологічного аналізу (український контекст). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. №2 (23). С. 11–31.
- [28] Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Вид-во Харк. Нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 446 с.
- [29] Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків : ХНУВС, 2011. 308 с.
- [30] Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія. Харків : НікаНова, 2012. 318 с.
- [31] Титаренко О. О. Державне програмування протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Промарт, 2019. 695 с.
- [32] Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432 с.

- [33] Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2 т. / редкол. : В. В. Сокурєнко (гол.), О. М. Бандурка (співгол.) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. Т. 1: А-Л. 853 с.
- [34] Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2 т. / редкол.: В. В. Сокурєнко (гол.), О. М. Бандурка (співгол.) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. Т. 2: М-Я. 870 с.
- [35] Коберник К., Семиженко А. «Війни ведуть двічі: спершу на полі бою, потім у пам'яті. Пам'ять вирішальна» / Репортерка Джанін ді Джованні висвітлювала війни понад 30 років і тепер порівнює цей досвід з Україною – інтерв'ю. *Бабель*. 2023. 5 черв. URL: <https://babel.ua/texts/94668-viyni-vedut-dvichi-spersh-na-poli-boyu-potim-u-pam-yati-pam-yat-virishalna-reporterka-dzhanin-di-dzhovanni-visvitlyovala-viyni-ponad-30-rokiv-i-teper-porivnyuye-cey-dosvid-z-ukrajinoyu-interv-yu> (дата звернення: 10.06.2023).
- [36] Standing G. *The Precariat: The New Dangerous Class*. London, UK ; New York, NY : Bloomsbury, 2014. 336 p.
- [37] Харпі Ю. Можливо, ми одне з останніх поколінь Homo sapiens. *СОМА*. URL: <https://soma.in.ua/39963> (дата звернення: 27.06.2023).
- [38] Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
- [39] Закалок А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с

REFERENCES

- [1] Kostenko, O. M. (2008). *Culture and Law in Counteracting Evil*. Kyiv: Atika.
- [2] Kostenko, O. M. (2019). *Social Naturalism. On Social Nature and its Laws*. Ivano-Frankivsk: Petrush K. T.
- [3] Kostenko, O. M. (2022). «New Eyes» for the New Time (on social naturalism). Lutsk: Teren.
- [4] Lytvynov, O. M., & Orlov, Y. V. (2019). *Essays on the criminology of postmodernity*. Kharkiv: Pravo.
- [5] Lytvynov, O. M., & Orlov, Y. V. (2020). *Antipostmodern: criminological essays*. Kharkiv: Pravo.
- [6] Lytvynov, O. M., & Orlov, Y. V. (2021). *Criminology of the «own» time: scientific investigations*. Kharkiv: Pravo.
- [7] Dremin, V. N. (2009). *Criminality as a social practice: institutional theory of society criminalisation*. Odesa: Legal Literature.
- [8] Popovych, V. M. (2001). *Economic and Criminological Theory of the De-shadowing of the Economy: a monograph*. Irpin: Training and Publishing Centre of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine.
- [9] Zakalyuk, A. P. (2007). *Course of Modern Ukrainian Criminology: Theory and Practice: in 3 books*. Kyiv: «In Yure» Publishing House, 2007. Book 1: Theoretical foundations and history of Ukrainian criminological science.
- [10] Kalman, O. G. (2003). *The state and main directions of economic crime prevention in Ukraine: theoretical and applied problems*. Kharkiv: Gymnasium.
- [11] Orlov, Y. V. (2018). Discursive space of crime. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(18), 126–136.

- [12] Orlov, Y. V. (2021). Modes of Crime Being: Matrix of Criminological and Existential Analysis. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(24), 85–105.
- [13] Verbenskiy, M., Kulyk, O., Naumova, I., & al. (2022). Criminal situation in Ukraine: main trends 2021. Vinnytsia: TVORY.
- [14] Babenko, A. M. (2014). Prevention of crime in the regions of Ukraine: conceptual, methodological and praxeological dimension. Odesa: OSUIA.
- [15] Obolentsev, V. F. (2012). Latent crime: problems of theory and practice of prevention / 2nd edition, revised and supplemented. Kharkiv: Publisher IE Vilenskiy L. M.
- [16] Orlov, Y. V. (2017). Discursive and Communicative Theory of Crime Determination: Conceptual Foundations of Formation. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 3(17), 23–32.
- [17] Orlov, Y. V. (2018). Discursive and Perceptual Mechanisms of Crime Determination. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(19), 176–184.
- [18] Orlov, Y. V. (2019). Discursive and Perceptual Mechanisms of Determination of Crime (end of the article). *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(20), 99–107.
- [19] Zelinsky, A. (2023). On how military chaplains help soldiers at the front to remain human. *Wheel of Life*, 144, 14–17.
- [20] Zelinsky, A. F. (1999). Criminal psychology: a scientific and practical edition. Kyiv: Yuryнком Inter.
- [21] Danshin, I. N. (2005). General theoretical problems of criminology. Kharkiv: Prapor.
- [22] Kostenko, O. M. (2008). Sociopathic person and the concept of excess in criminology. *Journal of Kyiv University of Law*, 4, 196–200.
- [23] Dzhuzha, A. O. (2017). Victimological principles of crime prevention in Ukraine: theory and practice. Kyiv: National Academy of Internal Affairs.
- [24] Savchenko, A. V. (2002). Motive and motivation of crime. Kyiv: Atika.
- [25] Tulyakov, V. A. (2000). Victimology (social and criminological problems). Odesa.
- [26] Orlov, Y. V. (2020). Resentment: the path from sacrifice to crime. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(22), 140–151.
- [27] Orlov, Y. V. (2020). Trauma studies in the focus of criminological analysis (Ukrainian context). *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(23), 11–31.
- [28] Lytvynov, O. M. (2008). Social and legal mechanism of combating crime in Ukraine. Kharkiv: Publishing house of Kharkiv National University of Internal Affairs.
- [29] Bandurka, O. M., & Lytvynov, O. M. (2011). Counteraction to crime and crime prevention. Kharkiv: KhNUIA.
- [30] Bandurka, O. M., & Lytvynov, O. M. (2012). Strategy and tactics of combating crime. Kharkiv: NikaNova.
- [31] Tytarenko, O. O. (2019). State programming of combating crime in Ukraine. Kharkiv: Promart.
- [32] Hrytsak, Y. (2021). Overcoming the past: a global history of Ukraine. Kyiv: Portal.
- [33] Great Ukrainian Criminological Encyclopaedia. In 2 v. (2021). Sokurenko, V., Bandurka, O. & al. (Ed.), Lytvynov, O. (Scientific ed.). Kharkiv: Fact, Vol. 1.
- [34] Great Ukrainian Criminological Encyclopaedia. In 2 v. (2021). Sokurenko, V., Bandurka, O. & al. (Ed.), Lytvynov, O. (Scientific ed.). Kharkiv: Fact, Vol. 2.
- [35] Kobernyk, K., & Semyzhenko, A. (2023, June). «Wars are fought twice: first on the battlefield, later in the memory. The memory is decisive». *Reporter Janine di Giovanni has covered wars for over 30 years and now compares this experience with Ukraine. Babel*. Retrieved from <https://babel.ua/texts/94668-viyni-vedut-dvichi-spershu-na-poli-boyu->

potim-u-pam-yati-pam-yat-virishalna-reporterka-dzhanin-di-dzhovanni-visvitlyuvala-viyni-ponad-30-rokiv-i-teper-porivnyuye-cey-dosvid-z-ukrajino-yu-interv-yu.

- [36] Standing, G. (2014). *The Precariat: The New Dangerous Class*. London, UK ; New York, NY : Bloomsbury.
- [37] Harari, Y. We may be one of the last generations of Homo sapiens. COMA. Retrieved from <https://coma.in.ua/39963>.
- [38] On the Comprehensive Strategic Plan for the Reform of Law Enforcement Agencies as a Part of the Security and Defence Sector of Ukraine for 2023–2027: Decree of the President of Ukraine (2023, May). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
- [39] Zakalyuk, A. P. (2008). *Course of Modern Ukrainian Criminology: Theory and Practice: in 3 books*. Kyiv: «In Yure» Publishing House. Book 3: Practical Criminology.

Валерій Васильович Сокурєнко

Доктор юридичних наук, професор
Член-кореспондент НАПрН України,
Національна академія правових наук України
61024, вул. Пушкінська, 70, Харків, Україна

Ректор Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, пр. Льва Ландау, 27, Харків, Україна

Valerii V. Sokurenko

Doctor of Law, Professor
Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Rector of Kharkiv National University of Internal Affairs
61080, L. Landau Avenue, 27, Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Сокурєнко В. В. Сучасний стан та перспективи розвитку української кримінології. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №3. С. 336–356.

Suggested Citation: Sokurenko, V. V. (2023). Current State and Prospects of Ukrainian Criminology Development. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(3), 336–356.

Стаття надійшла / Submitted: 22/08/2023
Доопрацьовано / Revised: 18/09/2023
Схвалено до друку / Accepted: 27/09/2023